2. Шепітько В.Ю. Криміналістика : підручник. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с. URL: <https://buklib.net/books/30835/> (дата звернення: 13.02.2021).
3. Пантелеев И.Ф. Методика расследования преступлений : учебное пособие. Москва : БЮЗИ, 1975. 47 с.
4. Старченко О.В., Бубела М.І. Сутність і значення криміналістичної характеристики та її елементів у розкритті й розслідування злочинів. *Форум права*. 2010. № 4. С. 853–858. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_4_137 (дата звернення: 17.02.2021).
5. Криміналістика : підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 544 с. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kriminalist/lections/lection_4.25.html (дата звернення: 13.02.2021).
6. Бесчастний В. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 207–213. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_1_40 (дата звернення: 16.02.2021).
7. Національна асоціація адвокатів України : веб-сайт. URL: <https://unba.org.ua/news/4336-2019-roku-zareestrovano-43-provadžhennya-shodo-porushen-prav-advokativ.html> (дата звернення: 15.02.2021).
8. Бутович О. Рівень, структура і динаміка злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 36–42. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2014/36-butovich.pdf> (дата звернення: 16.02.2021).
9. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 16.02.2021).
10. Карпенко М.І. Погроза або насильництво щодо начальника: методика розслідування цих злочинів. *Юридична наука*. 2013. № 9. С. 88–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2013_9_12 (дата звернення: 17.02.2021).

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.6-1.48>

КОЛЕСНІЧЕНКО О.С.

ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФАЙЛІНГУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

PROFILING TECHNOLOGIES IN THE ACTIVITIES OF NATIONAL POLICE OFFICERS

Актуальність статті полягає в тому, що в умовах євроінтеграції впровадження психологічних здобутків у діяльність Національної поліції стає дедалі необхіднішим. Психологічні технології, які спрямовані на зчитування внутрішньої інформації, виявлення особливостей і динаміки поведінки інших людей, досить ефективно використовуються поліцейськими різних країн для забезпечення розкриття протиправних намірів. Багато технологій, якими користуються правоохоронці іноземних держав, тією чи іншою мірою використовують і наші поліцейські. У статті профайлінг розглядається як невід'ємний складник діяльності поліцейських. Розкри-

© КОЛЕСНІЧЕНКО О.С. – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру (Національна академія Національної гвардії України)

то поняття «суб'єкт профайлінгу». Автор приділив особливу увагу використанню профайлінгових технологій у діяльності працівників різних служб поліції. Профайлінг розглянутий у двох аспектах: як технологія складання пошукового портрету й метод профілактики правопорушень. Окрему увагу автор приділив основним психоемоційним станам, які можуть свідчити про протиправні наміри людини. Висвітлена негативна сторона профайлінгу як технології попередження протиправних дій – етнічний профайлінг і його прояви в Україні та за кордоном. Визначено, що володіння навичками застосування слідчими технологій профайлінгу в умовах взаємодії з учасниками досудового розслідування сприяє слідчим у визначенні індивідуально-психологічних особливостей об'єктів, у встановленні та підтриманні психологічного контакту з різними категоріями осіб, визначенні їхніх психоемоційних станів і намірів, що, у свою чергу, надає додаткові засоби для здійснення психологічного впливу на конкретних осіб. На різних етапах досудового розслідування складання психологічного портрету допомагає вирішувати певні завдання: звуження кола підозрюваних осіб у кримінальному провадженні, прогнозування поведінки підозрюваної особи при затриманні, побудова ефективної тактики допиту потерпілих, свідків, підозрюваних тощо. Зроблено висновок, що профайлінг є невід'ємним складником діяльності Національної поліції України. Кожен працівник поліції тією чи іншою мірою використовує в діяльності профайлінг. Тому розвиток і подальше впровадження профайлінгу на законодавчому рівні в діяльність правоохоронних органів України залишається актуальним. Це допоможе ефективній профілактиці злочинів і правопорушень, а також стане неабияким підґрунтям для пошуку злочинців під час розслідування фактових злочинів.

Ключові слова: профайлінг, профайлер, поліція, слідчий, оперуповноважений, етнічний профайлінг.

The relevance of the article is that in the context of European integration, the introduction of psychological achievements in the activities of the National Police is becoming increasingly necessary. Psychological technologies, which are aimed at reading inside information, identifying features and dynamics of other people's behavior, are used quite effectively by police officers of different countries to ensure the disclosure of illegal intentions. Many of the technologies used by foreign law enforcement officers are used to one degree or another by our police. The article considers profiling as an integral part of police activity. The concept "the subject of profiling" is revealed. The author paid special attention to the usage of profiling technologies in the activity of various police services. Profiling is considered in two aspects: as a technology of compiling a search portrait and as a method of crime prevention. The author paid special attention to the main psycho-emotional states that may indicate illegal human intentions. Also the author focuses on the problem of ethnical profiling – the negative side of the profiling as a preventing technology and its manifestations in Ukraine and abroad. It is determined that the skills of investigators to use profiling technologies in interaction with participants in the pre-trial investigation assists investigators in determining the individual psychological characteristics of objects, in establishing and maintaining psychological contact with different categories of persons, determining their psycho-emotional states and intentions. in turn, provides additional tools to exercise psychological influence on specific individuals. At different stages of the pre-trial investigation, drawing up a psychological portrait helps to solve certain tasks: narrowing the circle of suspects in criminal proceedings, predicting the behavior of the suspect during detention, building effective tactics for interrogating victims, witnesses, suspects, etc. It is concluded that profiling is an integral part of the activities of the National Police of Ukraine. Every police officer uses profiling to one degree or another in their work. Therefore, the development and further implementation of profiling at the legislative level in the activities of law enforcement agencies of Ukraine remains relevant. This will help to effectively prevent crimes and offenses, and will be a good basis for finding criminals in the investigation of actual crimes.

Key words: profiling, profiler, police, investigator, operative, ethnic profiling.

Вступ. В умовах євроінтеграції впровадження психологічних здобутків у діяльність Національної поліції стає дедалі необхіднішим. Психологічні технології, які спрямовані на зчитування внутрішньої інформації, виявлення особливостей і динаміки поведінки інших людей, досить ефективно використовуються поліцейськими різних країн для забезпечення розкриття протиправних намірів. Багато технологій, якими користуються правоохоронці іноземних держав, тією чи іншою мірою використовують і наші поліцейські.

Однією з таких технологій є профайлінг (від англ. profile – профіль) – сукупність методів і методик оцінки та прогнозування поведінки особи на основі аналізу найінформативніших ознак, психологічного портрету особи, характеристик зовнішності, невербальної й вербальної поведінки, місцезнаходження тощо [8].

Вивченню профайлінгу тією чи іншою мірою присвячені дослідження П. Екмана, В. Фрізена, К. Шерера, М. Цукермана, Б.Де Пауло, В.А. Лабунської, О. Фрайя та ін.

Серед пострадянських і вітчизняних дослідників проблема особистості в юридичній психології була центральною в дослідженнях Ю.М. Антоняна, О.І. Анфіногенова, О.М. Бандурки, А.С. Бароніна, В.І. Барка, О.І. Діденко, А.В. Іщенка, В.П. Казміренка, Л.І. Казміренко, М.В. Костицького, В.С. Кузьмичова, Є.Д. Лук'янчикова, С.Д. Максименка, В.С. Медведева, В.О. Образцова, В.В. Рибалки, В.М. Синьова, В.О. Татенка, Ю.В. Чуфаровського, С.І. Яковенка й ін.

Постановка завдання. Метою статті є розглянути як невід'ємний складник діяльності поліцейських; розкрити поняття «суб'єкт профайлінгу».

Результати дослідження. На сучасному етапі правоохоронні органи зарубіжних країн у рамках прикладних психологічних аспектів і прийомів профілювання особистості використовують у двох контекстах: як візуальну діагностику з метою запобігання злочинам і під час пошуку та затримання злочинців, які здійснюють будь-які злочини насильницького характеру (серійні вбивства, злочини, що мають сексуальне підґрунтя тощо).

Профайлінг є невід'ємною частиною діяльності правоохоронців. Так чи інакше в діяльності цю технологію використовують слідчі, оперативники, психологи, працівники превентивного блоку та інші співробітники.

Ефективність профайлінгу передусім залежить від рівня професійної підготовленості працівника, який його проводить, – «суб'єкта профайлінгу».

Суб'єкт профайлінгу – це особа, що здійснює діяльність щодо створення психологічних профілів (портретів) осіб, які становлять оперативний інтерес, а також виявляє осіб із протиправними намірами [3].

У зарубіжних країнах суб'єктів профайлінгу називають «профайлерами». Це люди, які володіють сукупністю знань, умінь, навичок, необхідних для роботи в цій сфері. На жаль, в Україні профайлінг ще не використовується належним чином.

Так, лівова частка роботи слідчого пов'язана з використанням профайлінгу. У юридичній літературі під діяльністю слідчого розуміють цілеспрямований процес, метою якого є відтворення справжньої картини злочину за його прямими та непрямими доказами [10, с. 204].

Технологію профайлінгу в обох аспектах слідчі використовують під час огляду місця події, проведення допитів та інших слідчих дій. Під час розслідування фактових злочинів установлення осіб злочинців без складання пошукового портрету неможливе. Тому, коли особистість правопорушника невідомо, використання профайлінгу є вкрай необхідним.

Про необхідність складання психологічного портрета злочинця говорив ще в 1895 р. Ганс Гросс, і свого часу багато криміналістів доповнювали описові карти, розроблені Альфонсом Бертільоном, відомостями про особливості поведінки описових осіб. На відміну від багатофункціонального словесного портрета, психологічний портрет відображає внутрішні, психологічні, а також поведінкові ознаки людини, а його основна функція – бути засобом пошуку, виявлення злочинця, особа якого не встановлена. Отже, профіль (портрет) злочинця включає в себе головним чином ті ознаки, які мають вагомe пошукове значення, що дає змогу виявити й установити злочинця.

Складання психологічного портрету або профілю злочинця – це процес ідентифікації особистісних рис, поведінкових тенденцій, географічного місцезнаходження й демографічних даних злочинця, заснований на характеристиках конкретного злочину [6, с. 15].

Профіль розшукуваного злочинця – це один із різновидів криміналістичних уявних моделей, що являє собою систему відомостей про психологічні й інші ознаки цієї особи, істотних, на його думку, для виявлення та ідентифікації, що включає ознаки не тільки психологічної природи, а й правові, соціально-демографічні та інші ознаки.

Український науковець Г.Н. Гетьман розмежовує поняття «психологічний портрет» (франц. *portrait* – «відтворювати щось риса в рису») і «психологічний профіль» (італ. *profile* – «вигляд збоку, контур, окреслення»). Згідно з його науковими поглядами, «психологічний портрет злочинця» або «психологічний портрет» (підозрюваного, обвинуваченого) є синонімами й характеризують уже встановлену особу, а термін «психологічний профіль» (чи «психологічний профіль особистості невідомого злочинця») доречніше використовувати до особи, візуальний контакт із якою неможливий, і тільки на основі залишених невідомим злочинцем слідів на місці злочину можна відтворити його «контур», «окреслення» [7].

Психологічний профіль може містити 5 розділів:

- 1) обґрунтовальний – аргументуються ознаки злочинця виходячи із зафіксованих об'єктивних обставин і слідів учиненого злочину;
- 2) «кваліфікаційний» – характеризуються мотиви здійснення злочину й тип особистості злочинця («організований»-«неорганізований» чи «душитель»-«різник» тощо);
- 3) пошуковий психологічний портрет – узагальнює та оптимізує висновки про ознаки злочинця, які придатні для розшуку;
- 4) ідентифікаційний психологічний портрет, який містить опорні психологічні та соціальні ознаки злочинця, придатні для його ідентифікації за наявності підозрюваних;
- 5) прогностичний, який містить вірогідніший прогноз на здійснення делікту тією ж особою, з указанням часових і просторових параметрів чергового злочину, віктимних особливостей [9].

Одним із основних складників діяльності слідчих є інформаційно-комунікативні слідчі дії. Змістом цих дій є спілкування слідчого з учасниками досудового розслідування, яке, з одного боку, органічно входить до процесу розслідування кримінальних правопорушень, а з іншого – є засобом отримання доказової інформації в ході вербальної комунікації. Інформаційний обмін поєднується з психологічним впливом, що забезпечує не лише прямий, а й зворотний зв'язок [7, с. 23].

Невербальні засоби комунікації мимовільні в більшості випадків не залежать від волі людини й саме тому вимагають пильної уваги при проведенні слідчих і процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів, будучи одним із джерел достовірної інформації.

Володіння навичками застосування слідчими технологій профайлінгу в умовах взаємодії з учасниками досудового розслідування сприяє слідчим у визначенні індивідуально-психологічних особливостей об'єктів, у встановленні та підтриманні психологічного контакту з різними категоріями осіб, визначенні їхніх психоемоційних станів і намірів, що, у свою чергу, надає додаткові засоби для здійснення психологічного впливу на конкретних осіб. На різних етапах досудового розслідування складання психологічного портрету допомагає вирішувати певні завдання: звуження кола підозрюваних осіб у кримінальному провадженні, прогнозування поведінки підозрюваної особи при затриманні, побудова ефективної тактики допиту потерпілих, свідків, підозрюваних тощо.

Сьогодні психологічний профіль не є доказом у суді, проте його складання значно полегшує пошук зловмисників. Методи криміналістичного профайлінгу можуть бути реалізовані в процесі розслідування злочинів при висуненні початкових версій, плануванні та проведенні слідчих дій, здійсненні оперативно-розшукових заходів, а також у запобіжній діяльності органів внутрішніх справ.

Крім слідчих, використання профайлінгу неабияк важливо для працівників оперативних підрозділів. Розшук зловмисників передбачає врахування різних аспектів, зокрема психологічних характеристик, способу життя тощо. Тому без окремих аспектів профайлінгу діяльність працівників кримінальної поліції неможлива.

Працівники превентивних підрозділів використовують технологію профайлінгу як метод запобігання протиправним діям. Для цього необхідним є вміння читувати невербальну комунікацію.

Так, особливу увагу варто приділити визначенню таких негативних психоемоційних станів і поведінкових комплексів, як стрес, агресія, страх, тривога тощо.

1. **Стрес** (англ. «stress» – тиск, напруження) – стан психічного напруження, який виникає в людини в процесі діяльності в складних умовах. Поняття стресу введене канадським фізіологом Г. Сельє в 1936 році під час опису адаптаційного синдрому (сукупності адаптаційних реакцій організму, що мають загальний захисний характер і виникають у відповідь на значні за силою і тривалістю несприятливі умови – стресори) [6, с. 640].

Основними ознаками стресу є блідість шкірних покривів, губ, пересихання слизових оболонок, поява білого нальоту в кутках губ, підняті чи опущені плечі, щільне притиснення ліктів до тулуба, можливе підняття рук, зігнутих у ліктях, до обличчя (захисна поза, наче в боксера), трем-

тіння кінцівок, посилене потовиділення, шумне дихання, розширені ніздрі, несподівані спазми голосу, фіксація очей на об'єкті, який є стрес-фактором, повне розкриття або примружування очей залежно від ситуації, можливий ступор (оціпеніння) або колапс (шоковий стан), розлади пам'яті, уваги, погіршення мислення, активності [4, с. 26].

Страх (англ. fear) – емоція, що виникає в ситуаціях загрози біологічному чи соціальному існуванню індивіда та спрямована на джерело дійсної або уявної небезпеки; виникає як відповідь на очікування, передчуття небезпеки [4, с. 27].

До зовнішніх проявів страху належать блідість шкірних покривів, пітливість, утруднене або пришвиджене дихання, пульсація сонної артерії, розширення зіниць, зникнення чи зниження гучності голосу, часте ковтання, тремор кистей, тремтіння всіх м'язів тіла, підняття й зведення брів, округлення та розширення очей, сильне напруження лицьових м'язів, хворобливе спотворення виразу обличчя, погане усвідомлення сприйняття, погіршення продуктивності мислення, розсіювання уваги чи звуження (концентрація на одному об'єкті) [4, с. 27].

Агресія (лат. aggressio – напад):

1) емоція, яка обумовлює специфічну форму дій особи, що виражається в демонстрації переваги в силі чи застосуванні сили щодо іншої особи (групи осіб) [4, с. 28];

2) мотивована деструктивна поведінка, що суперечить нормам (правилам) існування людей у суспільстві та наносить шкоду об'єктам нападу, завдає фізичний збиток людям чи викликає в них психологічний дискомфорт [1, с. 20].

Ознаками агресивної поведінки вважають напружений тонус м'язів, здригання тулуба, рук, ніг, прагнення зайняти домінуюче положення, скоротити просторову дистанцію, вертикальне положення тіла, яке злегка нахилене вперед, плечі розведені, груди вигнуті, ноги розведені, опора на носки чи всю стопу, руки можуть бути зігнуті в ліктях, уперті в боки, притиснуті до тулуба, кисті рук сховані в кишені або заведені за спину, пальці стиснуті в кулаки, можливі рухи струшування кулаків (зверху донизу), голова нахилена вперед, брови зведені до перенісся, очі примружені, погляд спідлоба, губи стиснуті або прикушені зубами, зуби міцно стиснуті, м'язи обличчя напружені, мова прискорена, голосна, підвищення тембру, окремі вигуки, вереск, перепитування, дихання прискорене, присутній шум повітря, загальне почервоніння обличчя, червоні плями на обличчі, шії, руках, ковтання слини (Дідковська-Бідюк, запобігання протиправним діям).

Тривога (англ. anxiety – хвилювання, занепокоєння) – переживання емоційного дискомфорту, пов'язане з очікуванням несприятливих умов, передчуттям небезпеки, що загрожує [1, с. 672].

До характерних ознак тривоги належать зміна кольору шкіри (почервоніння або блідість), пітливість, швидке поверхнєве дихання, перебої під час дихання (нестача повітря), розширення крил носа, здуття скроневої вени, посилений пульс на венах рук чи артеріях шії, тремтіння в голосі або голос високий і пронизливий, покашлювання, ковтання, часте позіхання, порушення нормальної координації рухів, підвищення тону м'язів скелетної мускулатури, часта зміна поз, потирання долонь, стискання та розтискання кулаків, покусання нігтів, постукування ногами, переминання з одної ноги на іншу, рухи рук поперек тіла (торкання до годинника, до манжети, до гудзика тощо), постійне відкидання волосся, що ніби заважає, прагнення на щось опертися, викривлений рот, прикривання рота, часті ковтальні рухи, облизування або покусання губ [4, с. 29–30];

2. Однак є й негативна сторона використання профайлінгу як методу профілактики протиправних дій. Це окреслює поняття *етнічного профайлінгу*. У найбільш широкому розумінні етнічний профайлінг – це будь-яка дія, учинена представником влади стосовно особи або групи осіб з метою забезпечення безпеки або громадського порядку, яка базується на фактичному або уявному членстві цієї особи в групі, визначеній за расовою ознакою, кольором шкіри, етнічним чи національним походженням або релігією без фактичних підстав чи обґрунтованої підозри, що призвело до нерівного поводження із цією особою або групою [11, с. 13].

Так, у практичній діяльності працівників правоохоронних органів використання етнічного профайлінгу полягає в більш прискіпливій увазі до представників тієї чи іншої раси, етнічної спільноти, які відрізняються від інших за ознаками зовнішності, частій перевірці документів, вуличних оглядах, затриманні та доставленні до відділів поліції без достатніх підстав [2].

3. Варто зазначити, що «будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевага, оснований на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, метою або наслідком яких є знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших галузях суспільного життя розуміється як *расова дискримінація*» [6].

Отже, етнічний профайлінг є різновидом расової дискримінації. Жертвами такої практики переважно стають іммігранти, національні етнічні меншини, туристи.

Як свідчать результати численних досліджень проблематики етнічного профайлінгу, правоохоронні органи таких країн, як Сполучені Штати Америки, Канада, Великобританія, Іспанія, Німеччина, Нідерланди, Угорщина та багато інших, використовують етнічно-вибірковий підхід у діяльності. Терористичні атаки 11 вересня 2001 року в США стали причиною більш прискіпливої уваги до мусульман. Правоохоронці США та країн Європейського Союзу частіше почали перевіряти їхні документи, проводити обшуки в помешканнях тощо. Отже, частота використання етнічного профайлінгу різко збільшилася [11 с. 9].

В Україні етнічний профайлінг використовується найчастіше в рамках боротьби з незаконною міграцією. Найчастіше увагу українських правоохоронців привертають представники ромської народності, адже саме представники цієї національності часто причетні до вчинення майнових злочинів.

Але треба розуміти, що профіль злочинця – це не чудодійний метод, а допоміжний криміналістичний засіб, що дає органам розслідування додаткові дані про процес здійснення злочину й можливого злочинця, даючи змогу органам розслідування сфокусувати роботу на значно меншій групі підозрюваних осіб, звужуючи коло підозрюваних або переглядаючи це коло. Успіх використання профайлінгу безпосередньо залежить від ефективності використання органами розслідування традиційного криміналістичного арсеналу засобів виявлення й розкриття злочинів.

Висновки. Отже, профайлінг є невід’ємним складником діяльності Національної поліції України. Кожен працівник поліції тією чи іншою мірою використовує в діяльності профайлінг. Тому розвиток і подальше впровадження профайлінгу на законодавчому рівні в діяльність правоохоронних органів України залишається актуальним. Це допоможе ефективній профілактиці злочинів і правопорушень, а також стане неабияким підґрунтям для пошуку злочинців під час розслідування фактових злочинів.

Список використаних джерел:

1. Большой психологический словарь / сост. и общ. ред. Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко. 4-е изд., расширенное. Москва : АСТ: МОСКВА ; Санкт-Петербург : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2009. 811 с.
2. Дідковська-Бідюк М.В. Профайлінг як метод профілактики протиправних дій. *Юридична психологія* / Національна академія внутрішніх справ. 2017. Том 21. № 2. С. 165–175.
3. Дідковська-Бідюк М.В. Профайлінг як складова обов’язків слідчого. *Бочаровські читання* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю підготовки психологів у Харківському національному університеті внутрішніх справ (Харків, 13 квітня 2018 р.). Харків, 2018. С. 90–93.
4. Профайлинг : учебное пособие / сост. А.В. Дормидонтов, И.А. Семенова. Ульяновск : УВАУ ГА (И), 2011. 111 с.
5. Бартон К. Психология криминального поведения. 7-е междунар. изд. Санкт-Петербург : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК ; Москва : ОЛМА-ПРЕСС, 2004. с.
6. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 04.02.1994 / Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_105.
7. Галустян О.А., Захаренко Л.М., Мотлях О.І. Технології профайлінгу в слідчій діяльності : методичні рекомендації. Київ : ВД «Освіта України», 2019. 44с.
8. Черкасова Е.С. Криминальный профайлинг как ориентирующий метод поиска преступника при совершении преступления в ситуации неочевидности. *Профайлинг и медиация*. Калуга : Научно-образовательный «Центр социально-гуманитарных технологий» Калужского государственного университета им. К.Э. Циолковского, 2016. 290 с. С. 60–67.
9. Энциклопедия юридической психологии. URL: http://legal_psychology.academic.ru/340/.
10. Юридична психологія : підручник / Д.О. Александров, В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко та ін. ; заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. Київ : КНТ, 2007. 360 с.
11. Ethnic Profiling in the European Union: Pervasive, Ineffective, and Discriminatory. Published by Open Society Institute. New York, 2009.